

NEŞET ERTAŞ TÜRKÜLERİNDE BİR METAFOR OLARAK KADIN*

Ceren KABADAYI**

ÖZET

Türkülerimizde Türk milletinin sevinçlerini, acılarını, hüznlerini, mutluluklarını ve kültürel özelliklerini bulmak mümkündür. Bölgesel özellik taşıyan türkülerin ortak hislere tercüman olması dolayısıyla evrensel tarafları da bulunmaktadır. Türk kültüründe de bu evrensel değerleri taşıyan türküler arasında somut olmayan kültürel miras listesine girmiş olan Abdallık geleneğinin önde gelen temsilcisi Neşet Ertaş'ın türküleri önemli bir yere sahiptir. Neşet Ertaş türkülerinde görülen duygu aktarımında oldukça güçlü ifadeler dikkat çekmektedir. Söz konusu bu duyguların aktarımında da metafor kullanımı önemli bir rol oynamaktadır. Çeşitli kaynaklarda mecaz, istiare, eğretileme şekillerinde adlandırıldığı görülen metaforu anlatılmak istenen kavram ya da düşüncenin dile aktarımında başka bir kavrama başvurma ve bu yolla anlatımı somutlaştırma biçiminde özetlemek mümkündür. Bu çalışmada Neşet Ertaş türkülerinden yola çıkılarak türkülerde konu olmuş sevginin tarafı olan kadının anlatımında başvurulan metaforik örnekler ve bunların türkülerde ele alınış şekilleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışmamız için Neşet Ertaş'ın icra ettiği türkülerden sözleri kendisine ait olanlar ile bir derlem oluşturulacak, bu derlemede yer alan türkülerdeki kadımla ilgili metaforlar tespit edilecektir. Böylelikle türkülerde konu olan sevgi teması üzerinden, kadın ekseninde bir ifade unsuru olarak metaforların kullanımına ve taşıdığı öneme dikkat çekilecektir.

Anahtar Sözcükler: Metafor, Türkü, Neşet Ertaş Türküleri, Kadın, Anlambilim.

WOMAN AS A METAPHOR IN THE FOLK SONGS OF NESET ERTAS

ABSTRACT

It is possible to find the joys, sorrows, sadness, happiness and cultural characteristics of the Turkish people in the folk songs. There are also universal sides of folk songs with regional characteristics because they are the interpreters of common feelings. The folk songs of Neşet Ertaş, the prominent representative of tradition of the Abkhazian tradition, which have entered the list of intangible cultural heritage among the folk songs bearing these universal values in Turkish culture, have an important place. The very strong expressions are seen in the transmission of emotions in the folk songs of Neşet Ertaş. The use of metaphors carries importance in the transfer of these mentioned feelings. Metaphor, called differently as simile, figure of speech, can be described as using another concept in the transfer of the concept or idea to the language and thus embodying the narrative. In this study, it will be tried to explain the metaphorical examples used in the narration of woman, the subject of the folk songs and the party of love, and the way they are handled in folk songs based on the folk songs of Neşet Ertaş. In the study, a compilation will be made of the folk songs that Neşet Ertaş wrote the lyrics himself and the metaphors related to the women in those songs will be determined. Thus, the use of metaphors as an expression element and the importance metaphors carry will be pointed out through the love subject of folk songs in the axis of woman.

Keywords: Metaphor, Folk Songs, Folk Songs of Neşet Ertaş, Woman, Semantics.

Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 12.02.2019; Yayına Kabul Tarihi: 10.03.2019

* Bu çalışma, 3-5 Mayıs 2018'de Taşkent/Özbekistan'da düzenlenen II. Uluslararası Kültürel Miras ve Turizm Kongresi'nde sunulan "Somut Olmayan Kültürel Miras: Neşet Ertaş Türkülerinde Bir Metafor Olarak Kadın" başlıklı bildiriden genişletilmiştir.

** Öğr. Gör., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Türk Dili Bölümü KIRŞEHİR, ORCID: 0000-0002-6626-2009 E-posta: ceren.oguz@ahievran.edu.tr

Giriş

Müzik, kültürden dolayısıyla insandan ayrı düşünülemez bir kavramdır. Aynı zamanda kültür de müziği beslemekte; toplumun sahip olduğu kültürel farklılıklar, müziğe yansiyarak birbirinden farklı bir müzik anlayışının bu bağlamda müzik zenginliğinin ortaya çıkmasına olanak sağlamaktadır. Bizim türkülerimizde de Türk milletinin sevinçlerini, acılarını, hüznlerini, mutluluklarını ve kültürel özelliklerini bulmak mümkündür. Bu bakımdan müzik bize çok kuvvetli bir dil malzemesi sunmaktadır. Bu kültürel farklılıkların arasında Abdallık geleneği önemli bir yer tutmaktadır. Neşet Ertaş da hem müzik kültürümüzün hem de Abdallık geleneğinden doğarak halka mal olmuş türkülerin temsil edilmesinde şüphesiz ki en önde gelen isimlerden biri, hatta belki de en önemlisidir.

Bölgesel özellik taşıyan türkülerin ortak hislere tercüman olması dolayısıyla evrensel tarafları da bulunmaktadır. Bizim kültürümüzde de bu evrensel değerleri üstlenmiş türkülerimiz arasında Neşet Ertaş türkülerini büyük önem taşımaktadır. Neşet Ertaş'tan bahsetmeden önce muhakkak Abdallık geleneğine değinmek gerekir.

Abdallık Geleneği

Abdallık geleneği, yaratıcı hariç her şeyden vazgeçmeyi, görünüşe (zahir) değil görünüşün ardındaki öze (batın) kıymet vermeyi, gönül kırmamayı, can incitmemeyi ve insan ruhuna zarar verecek her türlü olumsuz duygu, düşünce ve davranışlardan kaçınmayı merkeze alan bir düşünce sistemi ve yaşam biçimidir (Keskin 2014: 100). Bu geleneğe varlık gösterenler de *Abdal* adıyla anılmaktadır. Abdallar, Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya gerçekleştirdikleri yolculuklarında, bu yolculuk süreci ve sonrasındaki gelenek aktarımlarında genel olarak kültürel, özel olarak da müziksel anlamda çok önemli işlevler yüklenmişlerdir (Keskin 2014: 101). Orta Asya'dan Anadolu'ya taşınan bu geleneğin bugün başta Neşet Ertaş olmak üzere birçok temsilcisi ile Kırşehir'den başlayarak önce Türkiye'ye ve oradan da dünyaya yayıldığını söylemek mümkündür.

Günümüzde Abdal toplulukları ağırlıklı olarak Kırşehir, Kırıkkale-Keskin, Mersin-Silifke, Afyon-Sultandağı ve Emirdağ, Antalya, Adana, Gaziantep, Yozgat, Tokat, Çorum, Konya, Kayseri, Sivas, Malatya, Karaman, Isparta, Denizli ve Amasya'da yaşamaktadırlar. Son dönemlerde İzmir, Aydın ve Manisa taraflarına yapılan göçlerle bu şehirler de Abdallar için birer yerleşim alanı olmuştur (Bekki vd. 2017: 28).

Bin yıllık Anadolu-Türk tarihinde belli bir yeri olan Abdalların çoğunluğu, elekçilik, sepetçilik, kalaycılık, sünnetçilik ve müzisyenlik gibi benzer zanaatlarda yoğunlaşmışlardır. Abdalların günümüzde birçok çalışmaya konu olması, onların yaşadıkları bölgelerde evlenme ve düğün gelenekleri etrafında teşekkül etmiş olan eğlencelerin icrasında başlıca rolü üstlenmeleridir. Abdalların sanatlarını icra ettikleri mahallerin başında düğünler gelir. Bir Abdal için düğün, -buna en ünlüleri Muharrem Ertaş, Neşet Ertaş, Çekiç Ali, Hacı Taşan vd. de dâhil- hem geçimini sağlayacağı bir iş ortamı hem de hünelerini sergileyebileceği bir gösteri alanıdır (Bekki 2012: 12).

İlk kez 2008 yılında seçilen "Türkiye'de Yaşayan İnsan Hazineleri" listesine 2009 yılında "Abdallık Geleneği Temsilcisi - Halk Ozanı" olarak giren Neşet Ertaş (UNESCO: Erişim Tarihi: 25.04.2018) bu geleneğin 21. yüzyıldaki en önemli temsilcisi olmuştur.

Neşet Ertaş

1938'de Kırşehir'in Çiçekdağı ilçesine bağlı Kırtıllar Köyü'nde dünyaya gelen Neşet Ertaş, içine doğduğu Abdallık kültürüyle ve babası Muharrem Ertaş vasıtasıyla da küçük

yaşta müzikle tanışmıştır. Bekki (2012: 13), bu durumun Neşet Ertaş'ı Neşet Ertaş yapan iki unsur olduğunu şöyle ifade etmektedir: Bunlardan birincisi Neşet Ertaş'ın içine doğduğu doğal konservatuvar ortamı; ikincisi ise ona Tanrı tarafından verilen üstün yeteneklerdir. İlk başta, Neşet Ertaş, kökleri Orta Asya'ya dayanan, XI. yüzyıldan itibaren Anadolu'da dal budak salıp günümüze kadar gelen müesseseleşmiş bir kültürün içine doğmuştur. Bu müessese, yukarıda tarihi gelişim süreci anlatılmaya çalışılan "Abdallık geleneği"dir. Bu geleneğin izlerini, Neşet Ertaş'ın yaşayışında, söylemlerinde ve yaktığı türkülerde sürmek mümkündür.

Bakıldığında Neşet Ertaş'ın türkülerinin yöreselliğin çok üzerinde ulusal bir boyutta olduğu açıkça görülürken bu durum için evrensellikten bahsetmek bile mümkündür. Abdallık geleneğinin ve Türk halk müziğinin temsilcisi olması sadece gözle tartılan bir durum değil, aynı zamanda yapılan çalışmalar da bunu ortaya koymaktadır. Kırşehir yöresi üzerine yapılan bir çalışmada ortaya çıkan 453 eserin 168'inin Neşet Ertaş'a, 99'unun Âşık Sâid'e, 35'inin Muharrem Ertaş'a, 33'ünün Hacı Taşan'a, 20'sinin Çekiç Ali'ye ve geriye kalan 98 eserin ise diğer yaratımcılara atfedildiği ifade edilmektedir (Yöre 2012: 571).

Neşet Ertaş türküleri, sadece sevgi konusunda yazılanlardan ibaret değildir, insana hitap eden birçok duyguyu işlemektedir. Bunlar arasında gariplik, "Şirin Kırşehir" türküsünde anlatıldığı gibi memleket sevgisi, "Mehmet Ali"de olduğu gibi yakın dostuna sesleniş ve başka birçok temanın yanında babası Muharrem Ertaş için yazıp seslendirdiği türküler de vardır.

Aşk/sevgi temalı şiirler/türküler muhakkak ki eser içinde kadına yer açmaktadır. Kadın isimlendirmeleri ve anlamlandırmaları, fiili ve sosyal durumlarına göre, Türk dilinin ve Türk edebiyatının tüm tarihi dönemleri boyunca zengin bir söz varlığı ile karşılanmıştır. En eski tarihlere dayanan eserler bile bunu göstermektedir. Örneğin Yazıcı Şahin (2013: 106), Türkçenin bilinen ilk yazılı eserleri olan Orhun Yazıtları'nda kimi tarihi süreç içerisinde kullanımdan düşmüş olmakla birlikte kadına ait on yedisi isim, biri fiil ve ikisi ikileme olmak üzere yirmi sözcüğün varlığını göstermiştir. Bugün de gerek standart dilde gerek ağızlarda doğrudan kadına atfedilen sözcüklerin yanında, çeşitli yollarla anlam ilişkisi kurularak ilgili bağlam içinde sayısız anlatım görebilmekteyiz. Çalışmamızda da bu anlatımların arasında yer alan metaforlar işlenecektir.

Metafor Kavramı

Dilimize Batı kökeni kaynaklardan giren metafor kavramını karşılarken öncelikle dilde hazırda var olan bazı ifadeler tercih edilmiş ve bu kavram Türkçenin temel sözlüklerinde de bu şekilde yer almıştır. Söz konusu bu tanımlar da bizi "meczaz", "eğretileme", "istiare" ve "ödünçleme" gibi kavramlara göndermektedir.¹ Buradan hareketle metafor kavramının klasik anlayışta karşımıza bir söz sanatı olarak çıktığı, ancak modern anlayışın kaynaklarına bakıldığında metaforun dil ile düşünceyi ilgilendiren bir kavram olduğunu görülmektedir. Lakoff ve Johnson da (1980: 5) metaforun düşünce veya eylemden ziyade sözcükler meselesi olduğunu, gündelik hayatta sadece dilde değil, düşünce ve eylemde de yaygın olduğunu ifade etmektedirler.

Kavram üzerine çeşitli tanımlar yapılmış olsa da bunlar benzer bir çerçevede yer alan, birbirine uzak olmayan tanımlardır. Bu tanımlardan bazılarını değinecek olursak Yaylagül Üstünel'in tanımı şu şekildedir: "Metafor, söz sanatları arasında benzetme

¹ Metafor kavramı; TDK'nin Güncel Türkçe Sözlük, Büyük Türkçe Sözlük ve Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü'nde "meczaz" olarak tanımlanmış, sözcüğün dilimize Fransızcadan geçtiği belirtilmiştir. Kubbealtı Lugatı'nda ise "istiare, ödünçleme" karşılığı verilmiş, kökeni ise Fransızca < Yunanca şeklinde gösterilmiştir.

türlerinden biridir, ama dinleyenin ya da okuyanın imgelem zenginliğine çok daha geniş bir alan bırakan bir benzetmedir. Neyin neye benzetildiğini dinleyen ya da okuyan kendisi keşfetmek zorundadır.” (Yaylagül Üstünel 2015: 40). Koca Sarı'nın tanımı da temeline benzetme kavramını koymakta ve metafor kavramını şu şekilde izah etmektedir: “Metafor, bir kavramı daha farklı, belirgin ve canlı bir şekilde ifade etmek için başka bir kavramın kaynak olarak belirlenmesi ile iki kavram arasında benzerlik, karşılaştırma, çağrışım veya yakınlaştırma ilgisi kurulması sonucu meydana gelen anlam ilişkisidir.” (Koca Sarı 2012: 1). Şahan ise biraz daha farklı bir bakış açısıyla ele aldığı konuya “Metafor Ne Değildir?” başlıklı çalışmasında detaylı bir şekilde değinmekte ve sonuç olarak “Metafor, bir edebi sanat değildir.” demektedir (Şahan 2017: 174).

Metaforu Lakoff ve Johnson'ın çalışmasından hareketle kısaca şöyle örneklendirebiliriz: “*You're wasting my time.*” (Zamanımı harcıyorsun.) örneğinde zamanın sınırlı ve değerli bir kaynak olması bakımından hedef ve kaynak arasında “*Time is money.*” (Zaman paradır.) şeklinde bir metaforik bir ilişki kurulmuştur (Lakoff vd. 1980: 8). Lakoff ve Johnson'ın bu örneğinde görülen *harca-*, *kaybet-* vb. eylemler, para ile zaman arasında kurulan bu ilişki ile zaman kavramına da aktarılmıştır. Bu dil metaforları için konu ile ilgili çalışmasında Çalışkan (2013: 97), “Dil ve düşünce ilişkisi bağlamında ele alındığında sözünü ettiğimiz dil metaforlarını doğuran şey, zihnimizde bu ifadeleri söylememizi sağlayan metaforik düşünce kodlarıdır. Bu durumda kavramsal metafor birincil gibi görünmekle birlikte dil verileri olmadan kavramsal metaforlara ulaşmak mümkün değildir.” demektedir. Buradan hareketle metaforik bir ilişki kurulana kadar sadece kaynağa bağlı olan bir eylem ya da kavramın bunun sonrasında hedefi de çağrıştıran bir unsur olduğu görülmektedir.

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi dil düşünce ilişkisine dayalı metafor kavramından söz edebilmek için metaforu muhakkak zihinde anlam ilişkisi kurulmuş iki kavram arasında değerlendirmek gerekmektedir.

Neşet Ertaş Türkülerinde Kadın Metaforu

Çalışmanın bu bölümünde Neşet Ertaş türkülerinde geçen bazı metaforlar üzerinde durulacaktır. Neşet Ertaş türkülerinin derlemi için Hasibe Yamaner Yamak tarafından hazırlanan *Neşet Ertaş'ın Hayatı ve Eserleri* adlı yüksek lisans tezinden istifade edilmiştir. Örneklem oluşturulurken incelenecek türküler söz ve müziği Neşet Ertaş'a ait olanlarla, bu türkülerde ele alınacak metaforik unsurlar ise kadın kavramı ile sınırlanmıştır.

Saçlarını bağıma ser

Kollarını boynuma sar

Gel derdime derman ver

Tatlı dilinden güzel

Gülüşün Gülden Güzel türküsünün son bölümünü teşkil eden bu dörtlükteki “gel derdime derman ver” dizesinde hedef olan sevgiliye yani kadına iyi olmak için ihtiyaç duyulan bir ilaç kaynağı ile ulaşılmıştır.

Derde düştüm dermanını ararım

Derdimin dermanı yar imiş meğer

Yâri arar iken yârdan ıradım

Yârdan ayrı kalmak zorumuş meğer

Yar İmiş Meğer türküsünün ilk dörtlüğünde de benzer şekilde sevginin tarafı olan kadına derdine derman olacak ilaç anlamı yüklenmiş, derman kavramı metaforik bir unsur olarak kullanılmıştır.

Kaşlarının karasına

Kurbanım arasına

Sen melhem oldun

Gönlümün yarasına

Kaşlarının Karasına adlı türküde de yukarıda değinilenlere benzer şekilde gönüldeki yarayı iyi etmesi özelliği ile kadın-ilaç ilişkisi yerel söyleyişle “melhem” ile ifade edilmiştir. Bu örneklerde de görüldüğü üzere “Kadın ilaçtır.” metaforu, sadece Ertaş türkülerinde değil, şiir türünde çokça kullanılan bir metafordur.

Senin kalbin benim kalbim.

Sana malumdur her halim.

Kaçma benden nazlı gülüm,

Sen benimsin, ben senin.

Sen Benimsin Ben Senin türküsünün yukarıda verilen bu dörtlüğünde ise sevgiliye doğrudan “gül” ile seslenilerek naifliği, güzelliği gibi bakımlardan kıymetli bir çiçek anlamı yüklenmiştir.

Bülbülün gül için zarı misali

Kerem’in bağrının narı misali

İniler garip gönlüm arı misali

Tadına doyulmaz balımsın benim.

Kadının doğrudan bir kavram yerine koyulduğu başka bir örnek de *Kurusa Fidanın* türküsünde karşımıza çıkmaktadır. Dörtlüğün bütününde bülbül gül ilişkisi açıkça işlenirken burada kadın; tadı, tatlılığı bakımından hedef olan bal ile anlatılmaktadır.

Neşet Ertaş’ın güçlü bir anlam derinliğine sahip, çok bilinen ve sözlerini Selli Yusuf ile paylaştığı *Acem Kızı* türküsünde de yukarıdaki kullanıma benzer “bal” ve “gül” metaforları işlenmiştir.

Çırpınıp da şanovaya çıkınca

Eylen şanovada bal acem kızı

Uğrun uğrun kaş altından bakarken

Can telef ediyor gül acem kızı

Burada doğrudan tatlılığı bakımından “bal” ve güzelliği bakımından da “gül” ile isimlendirilen Acem Kızı yani kadın, türkünün kalan bölümünde de farklı metaforlara başvurularak tasvir edilmiş ve “bal” metaforu dörtlüğün son dizesinde “şeker mi şerbet mi” denilerek pekiştirilmiştir.

Seni saran oğlan neylesin malı

Yumdukça gözümden döker mercanı

Ağzı fındık burnu kahve fincanı

Şeker mi şerbet mi bal acem kızı

Bu dörtlükte kadının varlığı başka bir mala, varlığa ihtiyaç bırakmayacak bir zenginlik olarak ifade edilirken üçüncü dizede, kadının ağzının ve burnunun küçüklüğü bakımından fındık ve kahve fincanına benzetildiğini, bu kavramlarla ilişkilendirildiğini görmekteyiz.

Neşet Ertaş türkülerinde en çok karşılaştığımız kadın metaforlarından birisinin ateş olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum şu türkülerle örneklenebilir.

Bir nazar eyledim hoş cemaline

Yaktın bu bağrımı nara sevdiğim

Kemiğim tarak ak zülfün teline

Aklına getirip tara sevdiğim

Bir Nazar Eyledim türküsünde sevgilinin yüzüne bir bakış ile aşığın gönlünün yanması anlatılarak sevgili, ateş ile ilişkilendirilmiş, buradan doğan hisler ateş metaforu ile somutlaştırılmıştır. Benzer bir kullanım, *Kendim Ettim Kendim Buldum* adlı türküde de görülmektedir.

Karadır bu bahtım kara

Sözüm kâr etmiyor yâre

Yaktı yüreğimi nara eyvah

Kendim ettim kendim buldum

Gül gibi sararıp soldum.

Yine kadının sebep olduğu üzüntü durumu, kadına yüklenen ateş metaforu ile ifade edilmiş, bu yolla şiire bir anlam derinliği kazandırılmıştır. “Nar” kullanımı Ertaş’ın farklı türkülerinde de görülmektedir.

Gözümün ışığı söndü gidiyor

Bu sinemin narı sen olmayınca

...

Çalar söyler senden başka diyemem

Gönlümün efkârı sen olmayınca

Sen Olmayınca türküsünde bölüm sonlarında tekrarlanan “Bu sinemin narı sen olmayınca” ifadesindeki kadın-ateş kullanımının yanında efkâr da kadın ile ilişkilendirilmiştir.

Derin anlamların ince işçilikle sunulduğu bir başka türkü de *Evvelim Sen Oldun*’dur. Burada neredeyse şarkının her bölümünde bir anlam derinliği yakalamaya yardımcı olan metafor unsurları görülmektedir. Burada da yine kadının hissettirdiği zor duyguların ifadesinde bu tip ifadelerle sıkça başvurulduğunu söylemek mümkündür.

Yakmak bağlayıcısıyla ateş metaforu Neşet Ertaş türkülerinde sıkça karşımıza çıkmakta, bir diğer kullanım ise *Gözleri Sürmeli* adlı türküde dize sonlarında tekrarlanan bir redif olarak örneklenebilir.

Bir seher vaktinde derya yüzünde

Yaktı beni gözleri sürmeli

Can alıcı bakış vardı gözünde

Yaktı beni bir gözleri sürmeli

Aynı dörtlükte geçen ve insanın ölümüne sebebiyet verecek derecede güzel olan gözleri anlatmak için kullanılan “can alıcı” ifadesi ise TDK Çevirimiçi Güncel Türkçe Sözlük’teki 2. anlamı “kahredici, kendinden geçirici, aşırı çekici” (Erişim Tarihi: 25.04.2018) ile kullanılmış olmasına rağmen yine aynı maddenin bir sonraki anlamı olarak gördüğümüz “Azrail”i de akla getirmektedir. Ancak sözlükteki ikinci anlamın yine bir Neşet Ertaş türküsüne ait olan “Dane dane benleri var yüzünde / Can alıcı bakışları gözünde” dizeleri ile örneklendirilmesi bu görüşü zayıflatmaktadır. *Dane Dane Benleri Var* adlı türkünün devamında geçen “Tatlı sözler şeker olmuş dudaktan / Dünyada yardım tatlı var mola...” dizelerinde de kadının sözleri “şeker” metaforu ile somutlaştırılmıştır.

Aynı türkünün son dörtlüğünde kadının tasviri için yine metaforik kullanımlara başvurulmuştur.

Karaydı gözleri hilaldi kaşı

Tığ gibi kirpikler inciydi dişi

Yandı yine yandı yüreğim başı

Yaktı beni bir gözleri sürmeli

Bu dörtlükte ilerleyen örneklerde ok metaforu ile karşımıza çıkacak olan “kirpik”in burada tığa benzetilmek suretiyle teşbih ile anlatıldığı görülmektedir. Ancak aynı dörtlükte kadının kaşları ve dişleri; sırasıyla şekli bakımından “hilal”, güzelliği bakımından “inci” metaforları yardımıyla tasvir edilmektedir.

Cahildim dünyanın rengine kandım

Hayale aldandım boşuna yandım

Seni ilelebet benimsin sandım

Ölürüm sevdiğim zehirim sensin

Evvelim sen oldun ahirim sesin

Türkünün bu bölümünde yukarıda bahsettiğimiz zor duygular ölüme sebep olacak zehir ile somutlaştırılmış ve bu sıfat doğrudan kadına yüklenmiştir. Devamında ise zaman kavramı gibi görünse de “evvel” ve “ahir” ifadeleriyle baştan sona uzanan bir zaman dilimi ile bütün bir ömür anlatılmak istenmiş ve kalıcılığı bakımından bu kavramlar doğrudan kadın unsuruna atfedilmiştir. Bu dize türkünün her bölümünün sonunda tekrarlanmıştır.

Sözüm yok şu benden kırıldığına

Gidip başka dala sarıldığına

Gönlüm inanmıyor ayrıldığına

Gözyaşım sen oldun kahırım sensin

Evvelim sen oldun ahirim sensin

Bir önceki bölümde zehir ile tasvir edilen sevgili, burada acı ile vücut bulan gözyaşı ve “kahrından ölmek” deyiminde olduğu gibi yine ölümü çağrıştıran “kahr” kavramı ile anlatılmıştır.

Garibim can yakıp gönül kırmadım
Senden ayrı ben bir mekan kurmadım
Daha bir gönüle ikrar vermedim

Batınım sen oldun zahirim sensin

Evvelim sen oldun ahirim sensin

Buraya kadar umutsuz söylemlerle ilerleyen türkünün son bölümünde öncekilerden farklı olarak olumlu çağrışım değerine sahip kavramlar metaforik birer unsur olarak kullanılmıştır. TDK Çevirimiçi Büyük Türkçe Sözlük'teki tanımlarına göre "gizli, görünmeyen" anlamında *batın* ve "açık, belli" anlamındaki *zahir* ile zıtlıkları ve aynı *evvel-ahir* ilişkisinde olduğu gibi bu zıtlıklardan doğan bütünlüğü bu yol ile kadın kavramında somutlaştırmıştır. *Evvel-ahir* zıtlığından doğan bütünlüğün kadına atfedildiği bir başka türkü de *Güneş Gözlüm*'dür.

Evvelim ahirim gönül güneşim

N'olur ahvalimi bil güneş gözlüm
Sensiz bu dünyada zaten ölmüşüm

Yetiş bu gönlümü al güneş gözlüm

Yukarıdaki dörtlükte ve türkünün diğer bölümlerinde de tekrar edilen "güneş gözlüm" ifadesi de başvurulan diğer bir metaforik kavramdır. Burada da kadına ait bir unsur olan gözler kaynak durumunda olup aydınlığı ve sıcaklığı bakımından hedef olan güneş ile ilişkilendirilmiştir. Aynı zamanda bu dörtlükte geçen "güneş gözlüm" ifadesinde ise kadına ait bir özellik olarak kadının gözleri, parlaklığı ve sıcaklığı bakımından güneş ile özdeşleştirilmiştir.

Seni görenlerin tebdili şeşer

Cemalin şavkına eylese nazar.

Aşkın ile yüce dağları aşar
Ahiri tükenmez yollar açılır.

Nasıl Vafetmeyeyim türküsünde kadının güzel yüzü; parlaklığı, aydınlığı bakımından şavk unsuru vasıtasıyla kaynak olan ay ile yapılandırılmıştır. Burada yine hedef kadın, kaynak aydır.

Neşet Ertaş türkülerinde kadını tasvir ederken ok sözcüğüne de başvurulmuş, *Gönül Dağı*'nın son dörtlüğünde de şöyle örneklenmiştir.

Seher vakti garip bülbül öterken

Kirpiklerin oku cana batarken

Cümle âlem uykusunda yatarken
Kimseler görmeden gel gizli gizli

Burada kirpikler bir ok olarak tasvir edilmiş ve bir mazmun olan ok unsuru kaynak olma yoluyla hedef kadının bir özelliğini ifade etmede kullanılmıştır.

Kadının güzelliğinin tasvir edildiği bir başka örnek de *Şu Garip Gönlüm*'de karşımıza çıkmaktadır:

Olmalı cilveli nazlı

Hoş bakışlı ceylan gözlü

Tatlı dilli güler yüzlü

Bulunur mu bulunur mu

Türkünün bu dörtlüğünde geçen “ceylan gözlü” ifadesi ile gözlerinin güzelliği ile tanınan ceylanların bu özelliği metaforlar yoluyla kadına atfedilmiştir. Aşına olduğumuz “ceylan gözlü” tasviri elbette ki akıllara *Neredesin Sen* adlı türküyü getirmektedir.

Şu garip halimden bilen işveli nazlım

Gönlüm hep seni arıyor neredesin sen

Tatlı dilim güler yüzlüm ey ceylan gözlüm

Gönlüm hep seni arıyor neredesin sen

Burada da yine aynı bağlayıcı ile kadının gözlerinin güzelliği ceylan gözü metaforu ile ifade edilmiş ve bu tasvir kadında tarif edilen “tatlı dil” ve “güler yüz” ifadeleriyle birlikte kullanılmıştır. Aynı türkünün devamında ise daha önce de değindiğimiz Neşet Ertaş türkülerinde başvurulan bir diğer metaforik kavram olan “derman”ı görüyoruz.

Sinemde gizli yarımı kimse bilmiyor

Hiçbir tabip bu yarama melhem olmuyor

Boynu bükük bir garibim yüzüm gülmüyor

Gönlüm hep seni arıyor neredesin sen

Türkünün ilk iki bölümünde de geçen redif “Gönlüm hep seni arıyor neredesin sen” dizesi, dörtlüğün bağlamında değerlendirildiğinde kişinin gönlünde açılmış yaraya hiçbir doktorun çare olamadığı ve burada seslendiği kadının bu dize ile aranması yine ancak onun bu yaraya çare olacak bir ilaç olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla bu iyileştirici olma özelliğinin bağlayıcısı olduğu bir kadın-ilaç ilişkisi ortaya çıkmaktadır.

Neşet Ertaş denilince akla ilk gelen türküler arasında yer alan *Yalan Dünya*'da da derin bir metafor göze çarpmaktadır.

Sen ağladın canım ben ise yandım

Dünyayı gönlümce olacak sandım

Boş yere aldandım boşuna kandım

Irenği gözümde solan dünyada

Bu dörtlükte seslenen sevgiliye ait bir unsur olan gözyaşının ustalıkla işlendiğini söylemek mümkündür. Sevgilinin ağlamasının ortaya çıkan gözyaşı, sevgilinin ağlamasının kişide yarattığı üzüntü halini anlatması bakımından bir ateş olarak nitelendirilmiş ve bu yolla söyleyeni yaktığı ifade edilmiştir.

Neşet Ertaş türkülerinden büyük üne kavuşanlar arasında yer alan *Yazımı Kışa Çevirdin* adlı türkünün ikinci dörtlüğünde de somutlaştırma yoluyla başvurulmuş metaforik bir kullanım görülmektedir:

Her an gözümde perdesin

Nere baksam sen ordasın

Mevla'm ayrılık vermesin

Gökte uçan kuşa Leyla'm

Burada Ertaş'ın Leyla'sını baktığı her yerde görmesi gibi soyut bir durum, Leyla'nın Ertaş'ın gözünün önünden hiç gitmeyen bir perde olduğunu söylemesiyle güçlü bir şekilde somutlaştırılmış ve kadın-perde ilişkisi bu yolla kurulmuştur.

Sen çiçeksin ben arı, geceler oldu yarı

Dünya malı istemem gel kibarım

Sensin gönlümün varı sevgili yârim

Bu dizelerle *Sen Çiçeksin Ben Arı* türküsünde de kendisini arı şeklinde nitelendirerek kadını arının ihtiyaç duyduğu çiçek metaforu ile ifade etmiştir. Ayrıca daha önce de karşılaştığımız kadın-zenginlik ilişkisi de "sensin gönlümün varı" sözleriyle ortaya konulmuştur.

Neşet Ertaş'ın türkülerinde sadece sevda konusuna değinmediğinden daha önce bahsetmiştik. Bu zengin konular arasında sevgili dışında karşılaştığımız bir diğer kadın da "anne"dir. Ertaş'ın sadece annesini anlattığı *Ruhum Ben* gibi parçaların yanında anne ve sevgili olmak üzere kadın kavramını ortak işlediği *İki Büyük Nimetim Var* türküsü, adında çok güçlü bir metafor saklamaktadır.

İki büyük nimetim var

Biri anam biri yârim

İkisine de hürmetim var

Biri anam biri yârim

TDK Çevirimiçi Büyük Türkçe Sözlük'e baktığımızda "nimet" sözcüğü için karşımıza dört anlam çıkmaktadır: 1. İyilik, lütuf, ihsan. 2. Yaşamak için gerekli her şey. 3. Yiyecek, içecek, özellikle ekmek. 4. Yararlanılan imkân (Erişim Tarihi: 25.04.2018). Neşet Ertaş türkülerine cümle bazında bakıldığında dört anlamın da kadın-nimet ilişkisi kurmada rol oynaması mümkün görünmektedir. Neşet Ertaş'ın hayatına, felsefesine ve türkünün bütününe bakıldığında ise bu anlamlardan ikisi öne çıkmaktadır. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki Neşet Ertaş'ın ait olduğu, beslendiği Anadolu kültüründe ekmek ayrı bir önem taşımakta ve nimet olarak adlandırılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında kadın ile nimet arasındaki ilişkiyi bu önemin kurduğu akla gelir. Ancak Türkünün devamında geçen "Birisi var etti beni / Birisi yâr etti beni / İkisine de kıymet biçilmez / Biri anam biri yârim" dizelerindeki "var etmek" ve "yar etmek" sözleri bizi daha çok ikinci anlam olan "yaşamak için gerekli olan her şey"e yönlendirmektedir. Bu durumda buradaki kadın-nimet ilişkisinin bağlayıcısını tevriyeli bir kullanımla da açıklamak yanlış olmayacaktır kanaatindeyiz.

Sonuç

Söz ve müziği Neşet Ertaş'a ait olan türkülerle sınırlandırılan örneklemin kadın metaforu bakımından incelendiği bu çalışmadan elde edilen bulgular şu şekildedir: Ertaş'ın yaşamı da göz önüne alındığında kendisini "garip" olarak niteleyecek kadar sıkıntılarla dolu bir yaşam sürmüş olması türkülerinde fazlasıyla hissedilmektedir. Özellikle aşk konulu türkülerde, türkünün muhatabı olan kadının farklı sözcükler yardımıyla tasvir edilmesini *kadın ateştir, ilaçtır, güldür, zehirdir* vd. kullanımlarda olduğu gibi doğrudan kadına atfedilen birincil kaynaklar ve *cemalinin şavkı, ceylan gözlü* vd.

kullanımlarda olduğu gibi kadının yalnız bir özelliğine dayalı ikincil kaynaklar şeklinde iki başlık altında toplayabiliriz.

Özellikle birincil diye adlandırdığımız kaynaklarda olumsuz çağrışım değeri yüksek kullanımlarla karşılaşmaktadır. Bunlar arasında en çok dikkat çeken, *ateş* kavramıdır. Ateş, yanmak eylemi ile doğrudan ilişkilidir. Bu metafor da akla acıyı getirmektedir. Örnekleminizde geçen *kahr* ve *zehir* sözcükleri de bu kategoriye dahildir. Buna karşın kadını tarif etmede olumlu anlam taşıyan sözcüklere de metaforik görevler yüklenmiştir. *İlaç, bal, çiçek, gül, nimet* gibi kavramlar kimi zaman kadını doğrudan isimlendirmek için kullanılırken kimi zaman ihtiyaç duyulan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Derman kavramı olarak kadın (ilaç), erkeğin dermanı, yaralarının merhemi olan olumlu anlam taşıyan metafor olarak kullanılmıştır. Örneklemin bütününde somut kavramların metafor unsuru olarak kullanımının çoğunlukta olduğu dikkat çekicidir. Kadın, ilişkilendirildiği bu kavramlara da genellikle benzetme ve somutlaştırma ilgisi ile bağlanmaktadır. Ayrıca bu ilişki kurulurken kimi zaman kaynak - hedef gösterimini doğrudan yapmak yerine, kavramsal ilişkinin *yan-, derman ol-* gibi fiillerle sağlandığı da görülmektedir.

Kadının doğrudan ilişkilendirildiği bu metaforların yanı sıra kadına ait herhangi bir parçanın ya da özelliğın anlatıldığı, yukarıda ikincil kaynaklar olarak adlandırdığımız metaforlar da kullanılmıştır. Özellikle kadının güzelliğini vurgulamak için kadının *ağzı, burnu, dişleri, kaşları, kirpikleri, gözleri* ve *yüzü* benzetme yoluyla başka sözcüklerle anlatılmıştır. Bunlar içinde *göz*, öne çıkmaktadır. *Göz*, öncelikle gözlerinin güzelliği ile bilinen ceylanın gözüne, daha sonra da sıcaklığı anlatması bakımından güneşe benzetilmiş ve bu yolla kuvvetli bir metafor olarak kullanılmıştır. Kadının kirpikleri de göz gibi iki ayrı metafor ile gösterilmiştir. Bunlar *ok* ve *tığ* metaforlarıdır. Kadının dişleri güzelliği bakımından *inci*, kaşları şekli bakımından *hilal*, ağzı küçüklüğü bakımından *findık* ve burnu ise *kahve fincanı* kavramları ile anlatılmıştır. Bunların yanı sıra doğrudan aktarılmadan, ilgili özelliği söylenerek kaynağın çağrıştırıldığı kullanımlar da mevcuttur. Örneğin *şavk* sözcüğü vasıtasıyla kadının yüzünün güzelliği ve parlaklığı *ay*, bakışlarının öldürecek kadar etkileyici olduğu ise *can alıcı* kavramlarıyla anlatılmıştır. Tüm bu kullanımlar, kadının güzelliğini anlatmakta, yani olumlu çağrışım değeri taşımaktadır. Bu yapılarla metaforik özellik kazandıran anlam olayı ise benzetmedir. Sadece "*Sen ağladın canım ben ise yandım.*" dizesinde gözyaşının ateşe benzetilmesi olumsuz bir çağrışım ile yukarıda bahsedilen *kadın ateştir* metaforuna bağlanmaktadır.

Elbette çok geniş duygulara hitap ve hizmet eden Neşet Ertaş türküleri bugüne değin farklı disiplinlerce farklı açılardan incelenmiştir. Bu çalışmada da türkülerde işlenen temalar arasında önemli bir yer tutan kadın, sadece dar bir anlamsal çerçevede işlenmeye çalışılmıştır. Konu ne kadar sınırlandırılmış olsa da elde edilen veriler Neşet Ertaş türkülerinin anlamsal açıdan ne denli bir derinliğe sahip olduğunu göstermektedir. Bu derinlik ve bu zenginlik, ilgili alanlarda yapılacak yeni çalışmalara hem imkân sağlamakta hem de ihtiyaç duymaktadır.

KAYNAKÇA

- BEKKİ, Salahaddin – Dicle DEMİRBAŞ (2017). *Son Abdal Neşet Ertaş*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- BEKKİ, Salahaddin (2012). “Abdallık Geleneği ve Neşet Ertaş”. *Ahi Evran Aktüel, Bilim Kültür ve Sanat Dergisi*. 3: 10-13.
- ÇALIŞKAN, Nihal (2013). “Kavramsal Anahtar Modeli ile Metafor ve Deyim Öğretimi”. *Bilig*. 64: 95-122.
- KESKİN, Ahmet (2014). “Geleneksel Abdal Müziğinin Temsili ve Neşet Ertaş”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 34: 99-112.
- KOCA SARI, Selcen (2012). *Kutadgu Bilig’de Metafor*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- LAKOFF, George – Mark JOHNSON (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- ŞAHAN, Kayhan (2017). “Metafor Ne Değildir?”. *Kesit Akademi Dergisi*. 8: 166-176.
- YAMANER YAMAK, Hasibe (2003). *Neşet Ertaş’ın Hayatı ve Eserleri*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- YAYLAGÜL ÜSTÜNEL, Özen (2015). “Kutadgu Bilig’deki Bazı Metaforlar Üzerine”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. XII/4: 39-53.
- YAZICI ŞAHİN, Serpil (2013). “Orhun Yazıtlarında Kadınla İlgili Sözcükler”. *Kadın Kitabı*. (ed. Münevver Tekcan). Kocaeli: Umuttepe Yayınları: 93-114.
- YÖRE, Seyit (2012). “Kırşehir Yöresi Halk Müziği Kültürünün Kodları ve Temsiliyeti”. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. 1: 563-584.

İnternet Kaynakları

- Kubbelaltı Lugatı*. Erişim Tarihi: 25.04.2018. <http://www.lugatim.com/s/metafor>
- Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük*. Erişim Tarihi: 25.04.2018.
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c837778640df2.16914905
- Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim Tarihi: 25.04.2018.
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c837778640df2.16914905
- Türk Dil Kurumu Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü*. Erişim Tarihi: 25.04.2018.
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bati&arama=kelime&guid=TDK.BAT.1.5c837778640df2.16914905
- UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, Türkiye’de Yaşayan İnsan Hazinesi*. Erişim Tarihi: 25.04.2018.
<http://www.unesco.org.tr/Home/Page/184?slug=T%C3%BCrkiye%E2%80%99de-Ya%C5%9Fayan-%C4%B0nsan-Hazinesi>